

Reflexe první světové války v české próze

Fenomén první světové války reflektuje jednak značné množství historických prací a jednak bezpočet literárních děl, a to všech hlavních druhů a žánrů (podobně je tomu i v řadě dalších evropských literatur). Jestliže vědecký výzkum řečené války trvá od jejího skončení až do současnosti, těžiště literární produkce spadá do dvacátých a třicátých let, byť lze sledovat i reflexe z pozdějších desetiletí.

Sepětí literatury s válečnou tematikou a historiografie je nezbytné, neboť historické studie umožňují hlubší pochopení této literatury; proto nebude na škodu připomenout základní práce. Pokud vezmeme v potaz tituly vydané v posledním čtvrtstoletí, máme k dispozici několik syntetických prací z osmdesátých let, jimiž jsou spisy Yvette Heřtové (*Zákopová válka*, 1983), Zdeňka Jindry (*První světová válka*, 1984) či Miroslava Honzíka (*1914-1918. Léta zkázy a naděje*, 1984).

Po roce 1989 bylo možno zkoumat první světovou válku bez dřívějších ideologických omezení a dezinterpretací. Výsledkem tohoto výzkumu jsou sborníky z vědeckých konferencí, které se konaly v Brně (*První světová válka a česká společnost*, 1994) a v Českých Budějovicích (*Česká společnost a první světová válka*, 1999; *Osobnosti a první světová válka*, 2000; *Odras první světové války v umění a vědě*, 2005).

Kromě nich vyšlo až překvapivě mnoho prací jednotlivých historiků, například Milana Čepelky (*Fronta v Dolomitech 1915-1917*, 1993), Tomáše Zahradníčka (*Jak vyhrát cizí válku: Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*, 2000), Ivana Šedivého (*Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, 2001), Jaroslava Hrbka (*Velká válka na moři*, 1-5, 2001-2002), Jindřicha Marka (*Piráti svobody*, 2002), Roberta Kvačka (*První světová válka a česká otázka*, 2003), Josefa Hotmara (*Zrození republiky 1914-1918*, 2005), Josefa Fučíka (*Osmadvacátníci*, 2006) nebo Libora Nedorosta (*Češi v I. světové válce*, 1-3, 2006-2007).

Současně byl vydán nemalý počet přeložených děl, jež představují knihy J. M. Wintera (*První světová válka*, 1995), Philipa Warnera (*První světová válka*, 1997), Liddella Harta a Henryho Basila (*Historie první světové války*, 2001), Andyho Wiesta (*Obrazové dějiny první světové války*, 2003) a Johna Keegana (*První světová válka*, 2003), jakož i Iana Westwella (*První světová válka den po dni*, 2004), Martina Gilberta (*První světová válka*, 2005), H. P. Willmotta (*První světová válka*, 2005) či Petera Junga (*Rakousko-uherská armáda za první světové války*, 2007).

Zvláštní kapitolu tvoří práce věnované československým legiím. Jde o monografie Miroslava Honzíka (*Legionáři*, 1990), Miroslava Gregoroviče (*První československý odboj. Čs. legie 1914-1920*, 1992), Bohumíra Klípy, Karla Pichlíka a Jitky Zabloudilové (*Českoslovenští legionáři*, 1996), Roberta Saka (*Anabáze*, 1996), Jana Šlesingra (*Legionáři*, 2005) nebo V. M. Fice (*Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*, 2006). K těmto titulům je možno přiřadit sborníky z konferencí konaných v Českých Budějovicích (*Československé legie a první světová válka*, 2001) a Praze (*Československé legie v Rusku*, 2003), sérii regionálních publikací připomínajících legionáře z jednotlivých okresů či měst, ale též reedici Masarykovy *Světové revoluce* (2005).

Opomenout nelze ani vydání válečných vzpomínek, mezi jejichž autory se opět často objevují legionáři. Vedle reedice knihy Radoly Gajdy *Moje paměti* (1996) můžeme uvést třeba memoárová svědectví Josefa Váchala (*Malíř na frontě*, 1996), Josefa Charváta (*Cestou ze Sibíře do vlasti*, 2001), Leonarda Hobsta (*Český důstojník na frontách monarchie*, 2003), Josefa Hodka (*Hrst vzpomínek z první světové války*, 2004), Františka Kubíka (*Přežil jsem*, 2005) a Josefa Klimenta (*Zápisky legionářovy*, 2005).

II.

Čeští spisovatelé reagovali na první světovou válku už v jejím průběhu. Podporovali ideu samostatného státu (viz jejich slavný manifest z roku 1917, činnost Rady spisovatelů a různé veřejné projevy¹⁾) a zároveň reflektovali válku ve své tvorbě. F. X. Šalda tehdy ve svých *Poznámkách o literatuře válečné*²⁾ napsal: „Měl jsem chvíle, v počátcích války, kdy věřil jsem, že nebude opravdového života ani opravdové poezie a tvorby, pokud nezavře se navždy poslední pár očí, které zřely nebo jen zahlédly něco z té vší bestiality, jež se rozběsnila poslední léta kolem nás...“ Šalda však později ve fenoménu války viděl „příležitost k tvorbě“, která ho ovšem nesmí jen pasivně odrážet, nýbrž jeho negativa musí přetvářet v pozitiva. Tento požadavek autoři válečných děl naplňovali rozličnou měrou. Jak známo, mnozí z nich se první světové války přímo zúčastnili a své zážitky pak promítali do svých děl. Jiní válku takto nepoznali, takže o ní psali zprostředkovaně nebo ji pojímali jako formativní faktor svých postav, jako dílčí téma či impuls k ztvárnění jiné problematiky. Tato rozmanitá pojetí najdeme v jejich prózách, básnických sbírkách³⁾, dramatech, vzpomínkových pracích i v knížkách adresovaných dětem a mládeži. Zaměříme se jen na prozaickou tvorbu, a to na její vývoj od posledních válečných let až takřka po dnešek.

Jednou z prvních reakcí na realitu války je povídkový soubor Richarda Weinera *Lítice* (1916), soustředěný ovšem na obecnější existenciální problémy. Jeho autor, který měl válečné zkušenosti ze srbské fronty, k němu záhy přidal další povídkové knížky pojmenované *Netečný divák* (1917) a *Škleb* (1919). Povídkami se už v čase války prosadil také Jaromír John. Roku 1917 vydal svazky nazvané *U táborového ohně* a *Listy z vojny, jež jsem psal svému synovi*, v následujícím roce čtenářům nabídl *Dojmy a povídky* a *Humoresky*. Z těchto próz pak sestavil známé *Večery na slamníku* (1920), v nichž vytvořil galerii obyčejných českých vojáků bojujících na balkánské frontě, přičemž v jejich příbězích akcentoval polaritu světa války a světa domova; vzdal v nich rovněž hold lidskému umu a přitom nešetřil humorem či ironií. Válku zobrazil i v knížkách určených mládeži (*Tátovy povídačky*, 1921; *Vojáček Hubáček*, 1939).

Válečná skutečnost výrazně ovlivnila též ranou povídkovou tvorbu bratří Čapků, zejména Karlova *Boží muka* (1917) a Josefovy knížky *Lelio* (1917) a *Pro delfina* (1923).

V transformované podobě se promítla i do jejich pozdějších děl, reagujících na ohrožení lidstva a světa. Poznamenala také Šaldův román *Loutky i dělníci boží* (1917), v němž se tvůrčí osobnost vymaňuje z pout individualismu. Podobný problém najdeme i v Olbrachtově románu *Podivné přátelství herce Jesenia* (1919), na jehož hrdiny – Jana Veselého a Jiřího Jesenia – však válka dopadá drtivěji: Jan Veselý bojuje na haličské frontě, kde nachází svou smrt. První polovina dvacátých let přinesla řadu významných válečných děl, jimž vévodí Haškovy *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* (1921-1923). Tento nedokončený román je světově proslulý, byl přeložen do mnoha jazyků a existuje o něm velmi rozsáhlá odborná literatura. Máme-li zde k němu něco říci, pak smysl má snad jedině připomínka této literatury, jež vyšla v posledním desetiletí. Tvoří ji práce Sergeje Nikolského (*Historie obrazu Švejka*, 1997), Silvie Richterové (*Ticho a smích*, 1997) a Zdeňka Mathausera (*Haškův Švejk v ohnisku vědních systémů*, Tvar 21/2000), ale i Hodíkova *Encyklopedie Švejk* (2002), jíž předcházela dvoudílná *Encyklopedie pro milovníky Švejka* (1998, 1999).

Dále je nutno připomenout knížku Pavla Gana *Osudy humoristy Jaroslava Haška v říši carů a komisařů i doma v Čechách* (2003), haškovský Tvar 8/2003 a studii Olega Maleviče *Ještě jednou o Švejkovi aneb Byl Hašek modernista?* (Česká literatura 3/2003), knihu Františka Drašnera *Jaroslav Hašek na Vysočině* (2004), sborník *Hašek a Švejk – humor tisíciletí* (2004) nebo spis Pavla Landy a Milana Hodíka *Švejk: fikce a fakta* (2006). Za pozornost stojí i reedice Vaňkova dokončení Haškova románu (*Švejk v ruském zajetí a v revoluci*, 2004) a skutečnost, že stále vycházejí nové haškovské edice (*Jen pro dospělé muže!*, 1997;

Autoportréty, 1999; *Škola humoru*, 2000; *Když bolševici zrušili Vánoce*, 2005; *Nešťastný policejní ředitel*, 2006). Přejít nelze ani agilní činnost Společnosti Jaroslava Haška, vedené Haškovým vnukem Richardem.

Ve stejné době jako slavný Haškův román vyšlo i románové dílo Karla Matěje Čapka-Choda *Jindrové* (1921), v jehož prostřední části se mladý Jindřich octne na frontě, kde ztratí zrak. Čapek-Chod válku reflektoval rovněž v dřívějším povídkovém svazku s názvem *Ad hoc!* (1919), v němž ji pojal jako činitele formujícího mezilidské vztahy. Další osobité reflexe pocházející z téhož období představují prózy Jaroslava Marii (trilogie *Kyvadla věčnosti*, 1920), Jiřího Hausmanna (satirický román *Velkovýroba ctnosti*, 1922) a Jaroslava Kolmana Cassia (povídky *Chameleón Bengár a jiné satiry*, 1922; *Povídky pro Faiěky*, 1923), ba i představitele triviální literatury Bohumila Zahradníka-Brodského (román *V bitevní čáře*, 1922).

III.

Téma první světové války dále ztvárnili spisovatelé z generace anarchistů a buřičů, kteří namnoze přímo působili na jejích frontách. Platí to zejména o S. K. Neumannovi, autoru trojice vzpomínkových děl *Elbasan* (1922), *Válčení civilistovo* (1925) a *Bragodža* (1928), a o Fráňovi Šrámkovi, jenž po vitalistickém románu *Tělo* (1919), zobrazujícím brutální zásah války do osudu jeho hlavní hrdinky, napsal soubor povídek *Žasnoucí voják* (1924); posmrtně z jeho odkazu vyšly ještě *Listy z fronty* (1956). Příslušnicí anarchistické generace byla i Marie Majerová, která válku reflektovala v románu *Nejkrásnější svět* (1923): jeho hrdinka Lenka Bilanská pod vlivem válečné katastrofy nachází své místo v dělnickém hnutí. V téže době vydal Jaroslav Durych *Okamžiky z válečných let* (1924), v nichž zachytil své zážitky frontového lékaře (nově toto dílo vyšlo ve svazku *Z ráje i očištění*, 2000). Prvky válečné tematiky implikují i jeho další díla, například *Kouzelná lampa* (1921), *Plížení a pouti* (1932), *Váhy života a umění* (1933).

V polovině dvacátých let se na knižním trhu objevila jedna z nejvýznamnějších válečných próz, jíž jsou Vančurova *Pole orná a válečná* (1925). Vančura v nich odsoudil válku prostřednictvím paradoxního příběhu blázna Františka Řeky, ale i osudů a charakterů dalších postav. Účinek tohoto sugestivního románu umocnil svým jedinečným jazykem a stylem; přesto s ním u části dobové kritiky narazil na nepochopení, zatímco jinými recenzenty byl velmi chválen⁴⁾. První světové válce věnoval ještě román *Tři řeky* (1936), který zčásti vytěžil z vyprávění svého přítele Jana Haupta. Jeho hrdinu Jana Kostku v něm zavedl nejenom do války, nýbrž i do víru ruské revoluce.

Na rozdíl od Vladislava Vančury mohl autor románu *Svět hoří* (1927) Čestmír Jeřábek aplikovat vlastní válečné prožitky. V uvedeném díle, v němž dal vale expresionistické poetice, vytvořil obraz posledního válečného roku a zároveň zachytil události na italské frontě. Na této frontě se odehrává i děj románu Jaroslava Bednáře *Červená země* (1928). Je soustředěn do prostředí lazaretu, v němž postavy několika národností procházejí prověrkami svého charakteru a lidství. Bednář válečnou tematiku zpracoval také v povídkové sbírce *Probuzení ohně* (1930) a v románu cirkusového klauna nazvaném *Bílý smích* (1940). Při psaní těchto děl mohl zúročit svůj pobyt na frontách v Itálii a Rusku, jimiž prošel rovněž Jan Weiss. Tento autor nejprve v povídkovém svazku *Barák smrti* (1927) zobrazil prostředí zajateckého tábora zamořeného tyfem a poté napsal další soubor válečných povídek s názvem *Bláznivý regiment* (1930). S válkou souvisí i jeho známý román *Dům o 1000 patrech* (1929), jehož bizarní děj se ukáže být snem nemocného vojáka. V témže roce jako Weissův román vyšla též Plevova *Eskorta*, příběh obyčejných českých vojáků eskortovaných na konci války do přední linie. Někteří spisovatelé vydali o válečné době svědectví jiného rázu, neboť se primárně zaměřili na domácí poměry. Platí to zejména o Josefu Horovi, Anně Marii Tilschové, Vojtěchu

Martínkovi a Boženě Benešové. Hora v „příběhu města“ nazvaném *Hladový rok* (1926) podal výpověď hlavně o posledním roku války (učinil tak prostřednictvím osudů rodiny dělníka Svobody), kdežto Tilschová v románu *Haldy* (1927) vyličila život ve válečné Ostravě v letech 1916-1918, přičemž vykreslila postavy ze sociálně rozdílných vrstev. Také Martínek ztvárnil Ostravu za první světové války, a sice ve třetím dílu své trilogie *Černá země* (1926-1932) nazvaném *Země duni*, v němž se soustředil na roky 1915-1917 a na osudy hlavního hrdiny Kuby Sršáně. Benešová, která válku reflektovala už v próze *Člověk* (1919-1920), pak v trilogii *Úder* (1926), *Podzemní plameny* (1929) a *Tragická duha* (1933) evokovala spíše menší město (předobrazem popisovaných událostí byl Přerov). Její hrdinka Alena Hudcová se po smrti milého a rozchodu s matkou zapojí do odboje a svou vnitřní přeměnou symbolizuje přerod celého národa.

K trilogii Boženy Benešové přibýly ve třicátých letech další románové cykly. Prvním z nich je *Železný kruh* (1927-1932) Karla Nového, jehož poslední třetí část nazvaná *Tváří v tvář* zachycuje osudy ústřední postavy Jaromíra Tratila v době první světové války. Nový věnoval této válce i román *Atentát* (1935), od roku 1948 vydávaný jako *Sarajevský atentát*, a prózu *Za hlasem domova* (1939), jež později dostala název *Balada o českém vojáku* (1945). Druhým cyklem je tetralogie Karla Poláčka, z níž jsou do válečné doby situovány tři díly: *Hrdinové táhnou do boje* (1936), *Podzemní město* (1937) a *Vyprodáno* (1939). Problematikou těchto děl se zabývali už mnozí účastníci předchozích rychnovských sympozií a její analýza nechybí ani v programu letošního setkání.

Ve třicátých letech dále vyšel román Karla Konráda *Rozchod!* (1934). Zobrazuje válečné osudy někdejších studentů, mezi nimiž stojí v popředí umělecky nadaný Josef Hubáček a přírodovědec Emanuel Purkyně. Autor, který válečnou tematiku ztvárnil též v próze *Postele bez nebes* (1939), zde evokuje prostředí balkánské fronty, kasáren, cvičišť i zázemí a nakonec své hrdiny posílá na jižní Slovensko do bojů o hranice nového státu.

V posledním desetiletí existence tohoto státu byly vydány i méně známé tituly. Lze uvést třeba romány Antonína Laina *Zajatci* (1930) a *Tisíciletá noc* (1937), přibližující – podobně jako zmíněné povídky Jana Weisse – život českých zajatců v Rusku. Další díla evokují hlavně situaci v našem zázemí: jde o román Heleny Malířové *Dědictví* (1933), jehož hrdinka Mária Stolzová se svým osudem i charakterem podobá Lence Bilanské z románu Marie Majerové *Nejkrásnější svět*, o románový debut Václava Řezáče *Větrná setba* (1935), ukazující dopad války na hrdinovo dospívání, nebo o „reportáž z války“ Vaška Káni pojmenovanou *Nenávidím* (1936).

IV.

Samostatnou a velmi obsáhlou kapitolu v próze s válečnou tematikou tvoří legionářská literatura. Vycházela především ve dvacátých a třicátých letech, zatímco po druhé světové válce již téměř nevznikala ani nebyla podstatně reeditována, což souvisí s tehdejší negativním hodnocením legionářské anabáze v Rusku. Po roce 1989 o legiích vyšla – jak už bylo uvedeno - řada historických prací, beletrií však byla věnována mnohem menší pozornost a dosti malý byl i počet reedic.

Nicméně v meziválečném období se objevilo mnoho románů, novel, povídkových souborů i knížek pro děti, nemluvě o básnických sbírkách, dramatech či memoárových dílech.

Následující přehled legionářských próz tudíž může být jen stručný; podrobnější nástin zahrnuje kolektivní publikace *Průhledy do české literatury 20. století* (2000)⁵⁾.

Mezi romány dominuje pentalogie Rudolfa Medka, zobrazující dobové dění od vypuknutí války přes působení legií v Rusku až po jejich návrat domů. Její díly nesou názvy *Ohnivý drak* (1921), *Veliké dni* (1923), *Ostrov v bouři* (1925), *Mohutný sen* (1926) a *Anabáze* (1927). Medek k tomuto cyklu, který čtenáři přijali kladně, ale literární kritika spíše záporně, připojil

ještě románové práce nazvané *Legenda o Barabášovi aneb Podivuhodná dobrodružství kapitána Mojžíra Ivánoviče Barabáše a Josefa Jelítka, sluhy jeho* (1932) a *Nanking* (1936). Příznivější ohlas než Medkova pentalogie měla trilogie Josefa Kopty *Třetí rota* (1924), *Třetí rota na magistrále* (1927) a *Třetí rota doma* (1934). Kopta své legionářské zážitky promítl rovněž do pozdějších románových trilogií *Jediné východisko* (1930-1936) a *Modrý námořník* (1936-1937).

Třetí legionářský romanopisec Jaroslav Kratochvíl, který byl pro svoji levicovost akceptovatelný i po roce 1948, zamýšlel napsat šestidílný cyklus s názvem *Řeka*. Nakonec však vydal jen dva díly pojmenované *Prameny* (1934), v nichž ztvárnil dění v Rusku v letech 1916-1917; torzo třetího dílu vyšlo posmrtně roku 1956. Romány o legiích psali také Pavel Fink, autor dílogie *Zajetí babylónské* (1924) a *Válčící národ* (1926), jakož i románů *Návrat vítězů* (1929) a *Obrnělec hubitel* (1931), a Adolf Zeman, jehož legionářské prózy představují tři trilogie (*Mrtvá baterie*, 1931-1933; *Tři bitvy*, 1936-1938; *Bouře*, 1935-1936), román *Bílý kapitán* (1932) nebo románová biografie *Plukovník Švec* (1934). Zeman zachycoval osudy našich legionářů nejenom v Rusku, nýbrž i v Itálii (například v nedokončené trilogii *Bouře*), což platí též o Josefu Chethu Novotném, který pod pseudonymem Kuzma vydal román *Piava* (1937).

V přehledu novel a povídkových knížek lze zmínit humoresku Jaroslava Haška *Dobry voják Švejk v zajetí* (1917), poprvé vydanou za Haškova působení v legiích, a svébytnou prózu Václava Kaplického *Gornostaj* (1936), jež vznikla krátce po autorově návratu, ale na vydání čekala patnáct let; je autentickým svědectvím o celé legionářské anabázi. Dále je možno uvést svazek Zdeňka Němečka *Legionářské novely* (1920). Povídkové tvorbě se věnovali například již zmíněný Adolf Zeman (*Sibiřské obrázky*, 1922), František Kubka (*Barvy východu*, 1923; *Sedmero zastavení*, 1931) či Václav Valenta-Alfa (*Sibiřské jedovatosti*, 1923). Pominout nelze ani další autory kratších próz, jako byli Josef Masařík (*Dobrovolně*, 1927; *Soud*, 1924) nebo Václav Cháb (*Bachmač-březem 1918*, 1930).

Někteří příslušníci legií adresovali své knížky dětem a mládeži. Opět mezi nimi neschází Rudolf Medek, který vydal knihy *Pouť dětí do Sibíře* (1920), *O našich legiích, dětech a zvířátkách na Sibíři* (1921), *Kolja Mikulka* (1927) nebo *František – starodružiník* (1928). Nadto redigoval obsáhlou antologii s názvem *Za domovinu* (1930), do níž přispělo mnoho účastníků legionářské anabáze (mimo jiné Josef Kopta, Josef Kudela, Jan Syrový, Vojta Beneš a Josef Masařík).

Jedním z nich byl i František Langer: pro mládež napsal povídkovou knížku *Železný vlk* (1920) a zejména dobrodružný příběh *Pes druhé roty* (1923), ale participoval i na výběrech *Legionářské povídky* (1928) a *Ze slavných dob* (1936). Po roce 1989 z těchto děl znovu vyšel *Pes druhé roty* (1994) a nádvkem byl nově sestaven soubor *Legionářské prózy* (2003).

V meziválečných letech legie dětem přibližovali ještě Václav Valenta-Alfa (*Do legie*, 1924; *Povídky z vojny*, 1925; *Hrdinové*, 1928), František Kubka (*Povídky pro Jiříčka*, 1927), Arnošt Cechmajstr (*Koníček Olga*, 1936; *Námořník Sáša, Soňa a vlk*, 1938) či Adolf Zeman (*Nepřátel se nelekali*, 1938).

V pozdějších desetiletích se spisovatelé k legiím vraceli jen sporadicky. Například v roce 1962 vyšla kniha Pavla Hanuše nazvaná *Železným deštěm*, která ovšem ukazovala působení našich legionářů v Rudé armádě. Až s velkým odstupem se objevil román Jiřího Stíbrala *Anabáze* (2006), napsaný na základě vzpomínek legionáře Pravoslava Lysky. Krátce po něm byl vydán překlad románu britského autora Jamese Meeka *Sibiřské drama* (2007), jehož děj je situován do sibiřské vesnice v roce 1919 a figurují v něm i čeští legionáři.

V.

Kromě prozaických návratů k legiím existují i další návraty k tematice první světové války, byť ve čtyřicátých, padesátých a šedesátých letech česká próza reflektovala hlavně válku následující. Roku 1955 František Kubka vydal druhý díl svého sedmidílného románového cyklu *Veliké století*. Nazval ho *Básníková svatba* a zobrazil v něm osudy Jana Martinů na haličské frontě a v ruském zajetí. O tři roky později František Hrubín přišel se vzpomínkovou prózou *U stolu*, v níž evokoval vlastní dětství v Posázaví na pozadí válečného dění.

V šedesátých letech vyšla próza Jaroslava Havlíčka *Vlčí kůže* (1967), navazující na *Petrolejové lampy* (1944) a odrážející autorovy válečné zážitky z ruské a italské fronty⁶⁾. Je možno uvést i román Zdeňka Pluhaře *Minutu ticha za mé lásky* (1969): autor v něm v rámci příběhu stavebního inženýra Šimona Stárka zachytil rovněž první světovou válku a charakterové proměny českých vojáků.

Další prozaické reflexe této války přinesla sedmdesátá a osmdesátá léta. Jiří Marek vydal román *Můj strýc Odysseus* (1974), v němž ztvárnil bizarní osud majitele pohřebního ústavu Josefa Frajvalda, který zbohatne pořádáním nákladných pohřbů padlých vojáků; uměleckým specifikem tohoto románu je aplikace půdorysu Homérova mýtu. M. V. Kratochvíl napsal románovou dilogii *Evropa tančila valčík* (1974) a *Evropa v zákopech* (1977), v jejíž druhé části proplétá události první světové války s individuálními příběhy. Jiří Šotola obohatil spektrum těchto návratů románem *Malovaný děti* (1983), situovaným do prostředí josefovské pevnosti a spolu s romány *Róza Rio* (1986) a *Podzim v zahradní restauraci* (1988) tvořícím volnou trilogii. Velmi sugestivní dílo vytvořil Vladimír Kőrner novelou *Anděl milosrdenství* (1988). Jde o baladický příběh Anežky Brunové, která navštíví svého muže na haličské frontě, kde se po jeho smrti stává ošetřovatelkou a vposled sama umírá. V roce 1988 vyšel rovněž román Vladimíra Kaliny *Signum laudis*, napsaný podle scénáře stejnojmenného filmu z roku 1980. Představuje mozaikovitý obraz válečné reality na haličské frontě, v jehož středu stojí kaprál Adalbert Hoferik.

Jak vidno, próza s tematikou první světové války je vskutku rozlehlou a velmi členitou oblastí české literatury, zejména v jejím meziválečném období. Tvoří její organickou, žánrově i kvalitativně rozmanitou součást a zároveň má svá specifika. Literární věda jí věnovala už značnou pozornost, přesto tu však stále zůstává prostor pro dílčí analýzy, rozličné komparace i náležitě syntézy.

1) Poláček, Jiří: Manifest českých spisovatelů. *Tvar* 18, 2007, s. 7.

2) *Kritické projevy 10, 1917-1918*. Čs. spisovatel, Praha 1957, s. 197-198.

3) Pavelka, Jiří: *Hledání místa v dějinách. Válka a česká poezie 20. století*. Čs. spisovatel, Praha 1983, s. 13-69.

4) Hlas proti válce. In: Poláček, Jiří: *Tvorba a recepce. Studie o meziválečné české literatuře*. Masarykova univerzita, Brno 2003, s. 10-16.

5) Legionářská literatura. In: Poláček, Jiří a kolektiv: *Průhledy do české literatury 20. století*. Akademické nakladatelství CERM, Brno 2000, s. 61-88.

6) Havlíček, Jaroslav: *Neklidné srdce. Vzpomínky, reflexe, literární místopis, korespondence*. Nakladatelství Bor, Liberec 2006.